

ти, офіційні публікації, матеріали. Кн. II:1946–1948.-Торонто. 1982. – С. 271. 59. Там само. – С. 271–272. 60. Там само. – С. 274, 276. 61. Там само. – С. 273. 62. Там само. – С. 273. 63. Там само. – С. 274-277. 64. Історія України / За ред. Барана В., Грицака Я. – Львів, 1996. – С. 330. Bilynsky, 94. 65. Грицак Я. Вказ.праця. – С.274. 66. ДАЛО, фр-221, оп.2, спр. 17, арк.3. Десять буремних літ. – С.468. Сеньків М. Вказ.праця. – С.490. 67. Історія України. – С.330. 68. Киричук Ю. Нариси з історії. – С. 222–223. Сеньків М.

Вказ.праця. – С.492. 69. Літопис Голготи України. – Т. 3. – С.179. 70. Киричук Ю. Нариси з історії. – С. 118. 71. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. Книга II. – С. 314. Семиряга М. Вказ.праця. – С. 506. 72. Киричук Ю. Нариси з історії. – С.222. 73. Грицак Я. Вказ.праця. – С. 274. 74. Marples David R. Stalinism in Ukraine in the 1940s. – New York, 1992. – P. 89, 112. 75. Грицак Я. Вказ.праця. – С. 273. Bilynsky, 94.

УДК 94(477)“1950/1964”

В.С. Виздрік, І.М. Стасюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гумантарних і соціальних наук

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР СЕРЕДИНИ 1950-х – ПОЧАТКУ 1960-х РОКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО РУХУ

© Виздрік В.С., Стасюк І.М., 2004

Проаналізовано вплив політичного курсу радянського керівництва на розвиток українського національно-патріотичного руху в УРСР в перше післясталінське десятиліття.

The impact of political course soviet leadership to the development of Ukrainian national patriotic movement in the USSR on the first post stalin years is analised.

Літопис боротьби за державну незалежність України налічує надзвичайно велику кількість героїчних і трагічних сторінок, які засвідчують неперервність визвольних змагань українського народу. Попри численні жертви, що їх понесла українська нація, боротьба за вільне, самостійне буття ніколи не припинялась. Саме так було і в період правління М.Хрущова (1953 – 1964 рр.), з іменем якого пов'язана нова політика – лібералізації та оновлення суспільства. Внутрішньполітичне потепління, що розпочалося в перше післясталінське десятиліття, помітно вплинуло на форми і методи діяльності учасників українського національно-патріотичного руху.

Протягом тривалого часу питання впливу хрущовського політичного курсу на розвиток руху за національні права українського народу не досліджувалося. Лише із здобуттям Україною державної незалежності розпочалось

його вивчення. Однак в історичній літературі, зокрема у загальних працях з історії України другої половини ХХ століття, публікаціях дослідників проблематики руху О. Бажана, Т. Батенка, Ю. Зайцева, Г. Касьянова, А. Русначенка лише побіжно або під іншим кутом зору розглянуто це питання. Тому завданням статті є заповнити певною мірою цю прогалину в українській історіографії.

1953 рік назавжди увійде в історію як рік смерті Й. Сталіна. Помер жорстокий диктатор, на совісті якого мільйони безневинних жертв. Його смерть була моментом великого психологічного зламу в житті народів радянської тоталітарної держави, бо відкрила їм шлях до звільнення від атмосфери постійного страху, в якій вони перебували протягом кількох десятків років. Однак правляча верхівка СРСР не одразу наважилась викрити злочинну діяльність Й. Сталіна. Лише у 1956 році на

XX з'їзді КПРС пролунала критика на адресу диктатора. Причому сталося це на закритому засіданні в останній день його роботи – 25 лютого, на якому М.Хрущов у своїй кількогадинній промові підтвердив те, що писали про “вождя народів” противники комунізму десятки років [1].

Доповідь М.Хрущова на закритому засіданні, в якій було частково викрито злочинні діяння Й.Сталіна, ухвалена за нею постанова “Про культ особи та його наслідки” [2] активізували суспільне життя і політичні процеси в Союзі РСР загалом і в Україні зокрема. Водночас гласна і персоніфікована критика “культу особи”, що вела до розвінчування одного з головних ідолів у радянській історії поєднано з кризою в Східній Європі, спричиненою десталінізацією, викликали спротив частини сталіністів, ядро яких становили В. Молотов, Л. Каганович, Д. Шепілов та інші. В червні 1957 року вони спробували захопити владу, поставивши на порядок денний питання про зміщення М. Хрущова з посади першого секретаря партії [3].

Групі сталіністів однак не вдалося досягти мети. Їх поразка означала збереження нового політичного курсу, розчищення ґрунту для подальшого оновлення і лібералізації суспільства. Внаслідок цього за порівняно короткий період в Українській РСР сталися суттєві зміни в різних ділянках суспільного життя. Чи не найважливішим проявом пом'якшення політичного клімату, меншої регламентації та більшого динамізму культурного життя була поява шістдесятників – нової генерації борців за порятунок нації, її духовності, культури, мови. Отримання на короткий період дозволу на “розширення творчих меж соціалістичного реалізму” дало можливість молодим культурним діячам, ціннісні орієнтири яких під впливом різних чинників, зокрема західної культури, відрізнялись від радянських моральних стандартів, працювати в умовах відносно більшої свободи. Досить швидко вони вийшли за ці межі і почали творити те, чого влада не могла схвалювати. Демонтаж партійної літератури здійснювали такі “будівничі нової української духовності”, як М. Вінграновський, Є. Гуцало, І. Дзюба, І. Драч, В. Дрозд, Л. Костенко, Д. Павличко, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Симоненко,

В. Шевчук. До мистецької когорти шістдесятників входили також А. Горська, П. Заливаха, М. Осадчий, В. Мороз, В. Чорновіл та багато інших [4].

Новаторська діяльність українських митців значною мірою вплинула на процес культурно-національного пробудження України. Знову, як і в попередні часи, відродження власної культури та духовності розпочалось із захисту її складових, а саме мови, історії, етнографії тощо. “Культурництво при всіх його недоліках і обмеженості, – зазначив Г. Касьянов, – було, по-перше, початковим етапом визрівання шістдесятників, по-друге, воно вимагало організації” [5]. Врешті-решт такий момент настав: з виникненням наприкінці 1959 року в Києві Клубу творчої молоді (далі – КТМ) “Сучасник” відбулось організаційне оформлення шістдесятників. Про те, що КТМ “Сучасник” виник саме як організація свідчить наявність статуту, керівних органів, протоколів засідань, планів заходів, емблеми тощо [6].

Але не тільки в столиці УРСР відбулося об'єднання молоді мистецько-творчої еліти. У Львові також постав КТМ, названий “Пролісок”, який, подібно до київського, займався національно-культурною діяльністю [7]. Важливо зазначити, що поштовхом до утворення цього Клубу творчої молоді був приїзд до Львова у 1962 році групи літераторів з Києва – М. Вінграновського, І. Дзюби, І. Драча [8]. Їхні відвідини міста Лева сприяли не лише появі КТМ “Пролісок”, але і встановленню персональних контактів із нестандартно мислячими львів'янами. І. Дзюба, наприклад, на в'язав тісні стосунки з братами Б. Горинем, М. Горинем, познайомився з М. Осадчим, В. Чорноволом, багатьма іншими людьми [9]. Встановлення персональних контактів між шістдесятниками мало неабияке значення для розвитку нового руху. Весною 1962 року відбулися перші спорадичні розмови про його форми та завдання. Коли М. Горинь заакцентував на досвіді підпілля, І. Світличний йому заперечив, заявивши, що “треба, мабуть, шукати якийсь інший шлях. Попробуємо якимось чином діяти офіційно, це швидше дає результати” [10].

Отже, приїзд киян до Львова у 1962 році призвів до об'єднання львівської мистецько-творчої інтелігенції в національно-культурний

осередок – КТМ “Пролісок”, налагодження персональних контактів між шістдесятниками, початку обговорення ними форм та завдань нового руху. Для частини речників національно-духовного відродження України культурництво, отже, послужило прикриттям їхньої політичної діяльності. Шістдесятники-політики розраховували протриматись так впродовж 2–3 років [11]. І треба підкреслити, що їхній розрахунок виявився точним. Втрата державою контролю над інтелігенцією, від якої поширюються в маси вищі форми національної культури і свідомості, могла мати непередбачені наслідки, і щоб їх уникнути, партія розпочала процес упокорення інтелігенції.

Цей процес мав як відкритий (посилення пропагандно-агітаційного пресингу), так і закритий характер. Побоюючись поширення націоналістичних тенденцій, вважаючи їх небезпечними для радянської системи, ЦК КПУ у квітні 1963 року провів у республіці секретні наради, на яких було заявлено, що “ми зараз не можемо вдатися до масових репресій, але ми готові для боротьби з націоналізмом зробити все...” [12].

Відновлення ідеологічно-адміністративного тиску свідчило про прагнення режиму поставити під жорсткий контроль культурницьку діяльність інтелігенції, означало початок згорання демократичних процесів хрущовської лібералізації. Але силове упокорення молоді генерации українців викликало рішучий спротив та появу нових форм їх організації. Зосередження в руках представників тоталітарної держави засобів контролю, виготовлення та розповсюдження друкованої продукції, відмова влади публікувати “небажані” матеріали призвели до зародження “самвидаву”, тобто непідцензурної літератури.

Серед анонімних статей політичного характеру, поширюваних в середині 1960-х років, вирізнявся радикальністю документ під назвою “Стан і завдання українського визвольного руху” (автор твору Є. Сверстюк). Проаналізувавши його зміст, працівники Комітету державної безпеки дійшли висновку, що він мав програмний характер і в ньому ставилися “питання проведення організаційної роботи, спрямованої на ліквідацію Радянської влади і встановлення самостійної України” [13]. І мали на це вагомі підстави, адже в цьому документі

не лише критикувалися окремі сторони радянської дійсності, але й стверджувалося про необхідність постання України, яка мала позбутися “назавжди вікових колоніальних повинностей перед шовіністичною Росією” [14]. Розробники цієї програми визначились не тільки із стратегічною метою, але й накреслили методи її досягнення. Вони твердили, що успішне виконання завдань визвольного руху, що є безпосереднім продовженням попереднього, можливе лише “демократично-революційним шляхом, методом боротьби, який включає в себе такі засоби: ідейна, легальна, нелегальна агітація і пропаганда..., організація легальних і нелегальних матеріальних чинників (кошти товариств, демонстрації, зібрання та ін.)”. Вказувалося також на необхідність пропаганди визвольних ідей в армії та кропіткої культурно-просвітницької роботи серед населення [15].

На прикладі цієї, а також інших “самвидавних” статей, таких як “Про сучасне і майбутнє України (неповні тези для обговорення), “Українська освіта в шовіністичному зашморзі”, “Сучасний імперіалізм”, “Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства”, “12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство” [16], самі назви яких вказують на їхню спрямованість та зміст, можна впевнено твердити про наявність в українському суспільстві послідовних борців проти комуністичного тоталітарного режиму. Завдяки поширенню “самвидаву” в суспільстві зріс інтерес до політичних проблем, а початковий культурницький рух почав набувати політичного забарвлення.

Поряд із “самвидавом” новим явищем в національно-патріотичному русі, виявом інтелектуально-духовного опору тоталітарному режиму стали Шевченківські свята, що влаштовувалися в 60-х роках ХХ століття щорічно 22 травня – в день перепоховання поета в Каневі. На перший погляд, відзначення роковин перевезення тлінних решток Кобзаря з Росії в Україну – ніби звичайна подія. Але якщо взяти до уваги, що це не була офіційно організована пошана для Т. Шевченка, проект походив не з кабінетів владних структур й реалізований в інший день, то побачимо, що “остаточною метою цієї акції було відмежування від офіційних святкувань і штам-

пованих промов, здобути підтримку мас, струснути їхню совість і привернути увагу до української національної справи” [17].

Велике невдоволення населення й активне протистояння владі викликала церковна політика [18]. Боротьба за легалізацію УГКЦ, за своєю суттю національної інституції, була складовою частиною національно-патріотичного руху. Переслідування її духовенства та віруючих, закриття й грабунок її церков не тільки не сприяли викоріненню греко-католицької віри, а навпаки – викликали ще більший опір режиму.

Завдання здобуття державної незалежності ставили перед собою підпільні організації і групи, існування яких є беззаперечним доказом неперервності боротьби українців за національне визволення. Серед найбільш відомих нелегальних утворень першого післясталінського десятиліття – “Об’єднана партія визволення України, “Український національний комітет”, “Український робітничо-селянський союз”, “Українська робітничо-селянська спілка”, “Українська національна партія”, “Демократичний союз соціалістів” та інші [19].

Аналіз програмних документів підпільних груп та організацій засвідчує багатоманітність шляхів здобуття незалежності України у досліджуваній період. Якщо частина з них, як і раніше, виступала головно за збройні методи боротьби за національну свободу, то інша, враховуючи реалії суспільно-політичного життя, вважала за необхідне діяти переважно мирними засобами, в тому числі конституційним шляхом [20]. Отже, і в підпіллі відбулася еволюція тактики українського національно-патріотичного руху.

Отже, в перше післясталінське десятиліття, коли при владі перебували прихильники суспільних змін на чолі з М.Хрущовим, робилися кроки в напрямі лібералізації та реформування тоталітарного комуністичного режиму. Хоча процес десталінізації реально був спрямований на збереження і вдосконалення фундаментальних підвалин існуючого тоді ладу, все ж він призвів до деякого потепління політичного клімату, а відтак до активізації суспільно-політичного життя як СРСР, так і в УРСР.

У розглядуваний період український національно-патріотичний рух в УРСР розвивався

двома шляхами, чого не було за часів сталінізму. Здійснюваний спочатку у формі національно-просвітницької діяльності, він із появою та невтомною працею нового покоління борців за порятунок нації, її духовності і культури – шістдесятників еволюціонував і набув у першій половині 1960-х років політичного забарвлення. Тобто в легальній площині шістдесятники виступили речниками не тільки літературно-мистецького, але і суспільно-політичного руху.

В період з 1953 до 1964 років в Україні, незважаючи на фактичний розгром структур ОУН, УПА, діють і виникають нові, головним чином локальні підпільні групи та організації. Частина з них і далі сповідує традиції повстанського руху, інша, враховуючи реалії політичної ситуації, веде пошук, а невдовзі переходить до відповідних тодішнім умовам засобів спротиву існуючій системі. Якщо перші виступали переважно за збройний шлях розв’язання головного питання української історії, то другі, не відкидаючи його в принципі, були носіями нової стратегії боротьби за державну незалежність, що передбачала мирні, ненасильницькі методи.

1. 20-й з’їзд КПСС без маски. – Б.М.: Видання Закордонних частин Організації Українських Націоналістів, 1956. – С.7. 2. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898 – 1971: Пер. з 8-го рос. вид./ За заг. ред П.М.Федосєєва і К.У.Черненка. – К.: Політвидав України, 1981. – Т.7: 1955 – 1959. – С.177. 3. Боффа Дж. *История Советского Союза. В 2 т.: Пер. с итал.* – М.: Международные отношения, 1990. – Т.2: *От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущев. 1941 – 1964 гг.* – С.446–447. 4. *Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області Ф.П. 26251, Т.1., арк. 183; Батенко Т. “Я повстаю, отже, я існую...” Політичний портрет Івана Геля.* – Львів: НТШ, 1999. – С.28; *Історія України / Кер. авт. кол. Ю.Зайцев.* – Вид. 2-ге, зі змінами. – Львів: Світ, 1998. – С.375. 5. *Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років.* – К.: Либідь, 1995. – С.18. 6. *Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР // Сучасність.* – 1995. – №4. – С.123. 7. *Зайцев Ю. Розтоптаний екслібрис // Молода Галичина.* –

1998. – 10 листопада. 8. Історія України / Кер. авт. кол. Ю.Зайцев. 2-ге вид., зі змінами. – Львів: Світ, 1998. – С.375. 9. Дзюба І. Не був я одновимірним / Записав Юрій Зайцев // Високий Замок. – 2001. – 16 лютого. 10. Батенко Т. Свіча Михайла Гориня. Штрихи до портрета. – К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. – С. 14. 11. Касьянов Г. Шістдесятники. Дисиденти. Неформали. Знайомі незнайомці // Віче. – 1994. – №10. – С.109. 12. Национальный вопрос в СССР: Сборник документов / Составитель Роман Купчинский. – Б.М.: Сучасність, 1975. – С.138–139. 13. Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області Ф.П. 26250, Т.1., арк. 256. 14. Центральний державний архів громадських об'єднань України Ф.1., оп.6160, арк.26. 15. ЦДАГОУ Ф.1, оп.6160, арк.27. 16. Архів

Управління СБУ у Львівській області Ф.П. 26251, Т.3, арк. 141–142. 17. Олійник С. Природа і розвиток сучасної боротьби на Україні на тлі рухів за свободу в світі // Сучасність. – 1969. – №2. – С.100. 18. Стасюк І.М. Діяльність Української греко-католицької церкви у підпіллі в 1950–1960-х роках // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 2001. – №431. – С. 96–98. 19. Зайцев Ю. Терор – аргумент тоталітаризму. До 30-річчя Українського Національного Фронту // Шлях перемоги. – 1997. – 27 березня. 20. Стасюк І.М. Український національно-визвольний рух в умовах хрущовсько-брежнєвського правління: порівняльна характеристика // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 1999. – №344. – С.190–191.

УДК 94(44)“199”:355.25

О.М. Лойко

Військовий інститут Національного університету “Львівська політехніка”

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА ФРАНЦІЇ У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АРМІЇ УКРАЇНИ

© Лойко О.М., 2004

Розглянуто особливості військового будівництва Французької Республіки на шляху створення професійних збройних сил протягом останніх десятиліть ХХ століття.

The article considers features of military construction of French Republic on the way of creating professional armed forces during the last decades of XX century.

Формальне закінчення “холодної війни”, розпад СРСР, припинення діяльності Організації Варшавського Договору привели до зміни воєнно-політичної обстановки в світі, зокрема в Європі. Це обумовило зміну підходів до ведення збройної боротьби, а відтак, трансформацію структур збройних сил багатьох провідних і розвинутих країн світу: їх абсолютна більшість переходить до малочисельних, професійних армій. Зокрема, понад 50 держав перейшли на добровільний принцип комплектування збройних сил, натомість у деяких країнах впроваджується змішаний принцип будівництва армії, тобто одна частина – за контрактом, інша – за призовом.

Україна вирішила йти шляхом створення професійної армії. До речі, про це йдеться й у

Державній програмі реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року. Вперше на державному рівні питання про доцільність переходу Збройних Сил України на професійну основу порушив Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони ще у листопаді 1999 року, а потім це набуло розвитку в Указах глави нашої держави, що розроблялися за безпосередньою участю військового відомства. У своєму виступі на колегії Президент наголосив на питаннях переходу вітчизняної армії на професійну основу. Ці процеси мають широкий політичний, суспільний інтерес і громадянський резонанс в Україні. Разом із тим, значний досвід рефор-